

SÉMANTICKÁ CHARAKTERISTIKA PŘIROVNÁNÍ V ČESKÝCH A BULHARSKÝCH PUBLICISTICKÝCH TEXTECH

Pavel Krejčl – Nadežda Staljanova

Jedním ze základních sémantických vztahů, s nimiž se v jazyce setkáváme, je **podobnost**. Forma jazykového pojmenování podobnosti může být nespecifická nebo specifická (viz Čermák, SČFI-P: 464). Příkladem *nespecifického pojmenování podobnosti* je *to zvíře je podobné psovi / to zvíře vypadá jako pes* apod. V takových případech nám jde o to, abychom co nejpřesněji vystihli uvažovanou podobnost mezi námi popisovaným subjektem (*zvíře*) a všeobecně srozumitelným modelem, vzorem (*pes*), jehož výběr závisí na potřebě nalézt v konkrétní situaci co nejhodnější model pro připodobnění. Model tedy není předem daný. Příkladem *specifického pojmenování podobnosti* je *jsem utahanej jako pes / zmlátili ho jako psa / ten má oči jako ostříž* apod. V takových případech nemusí být podobnost s uvedeným modelem (*pes, ostříž*) vůbec přítomna. Tato pojmenování mají ustálenou strukturu a do výpovědi se začleňují jako celek, přičemž výběr takového specifického jazykového prostředku závisí na momentální potřebě mluvčího vyjádřit neobyčejně, netradičně, obrazně, expresivně nějakou skutečnost. Výrazy mající tuto specifickou formu jazykového pojmenování podobnosti se nazývají přirovnání a v mnoha ohledech tvoří zvláštní třídu idiomatické a frazeologické (IF) (SČFI-P: 465).

Přirovnání definuje František Čermák jako „*ustálené a idiomatické pojmenování sloužící k označení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substantivem), určeným v konkrétním textu, a předem daným modelem*“ (SČFI-P: 466).

Obecná struktura přirovnání po stránce sémantické je (**Kd**) – **R** – (**Tk**) – **k** – **Kt**, kde **Kd** = *komparandum*, tj. aktualizovaný nominální výraz, k němuž se celé vlastní přirovnání vztahuje, **R** = *relátor*, tj. obvykle slovesný výraz, první ustálený komponent přirovnání, **Tk** = *tertium comparationis*, tj. společný znak, rys, kvalita, modus, aspekt apod. vyjadřující podobnost mezi Kd a Kt (který je oběma vlastní), **k** = *komparátor*, tj. formální znak přirovnání (v č. obvykle *jako*, v bulh. *kato*), **Kt** = *komparátum*, tj. zobecněný model, sémanticky jediný komponent pravé strany přirovnání, vlastní jádro přirovnání, sloužící k ozřejmění komparanda (SČFI-P: 476). Pro ilustraci uvádíme konkrétní příklad z našeho výběru: *příslušníci Městské policie Jihlava (Kd) jsou (R) pilní (Tk) jako (k) včelky (Kt)*.

V této práci jsme se zaměřili na přirovnání, která se vyskytují v českém a bulharském denním tisku. Publicistické texty jsou oblastí častého výskytu idiomatických prostředků, a nás proto zajímalo, v jaké míře jsou v nich zastoupena přirovnání jakožto specifický typ těchto rovněž specifických jazykových prostředků a jakého typu jsou z hlediska vzájemného vztahu mezi *příjemcem* (levou stranou přirovnání, komparandem) a *zdrojem* (pravou stranou přirovnání, komparátem), tj. vztahu *moti-*

vace a úzu, jaký je poměr mezi aktualizovanými a automatizovanými přirovnáními, případně další zaznamenaníhodné jevy, které přirovnání v publicistice provázejí (SČFI-P: 484n.).

Z období přibližně jednoho měsíce jsme z jednoho českého deníku (*Právo*) získali 40 přirovnání a z jednoho bulharského deníku (*Demokracija*) 38 přirovnání, což dává v obou případech průměr cca 1,5 přirovnání na jeden výtisk. Toto číslo je vzhledem k počtu stran (24-32) poměrně nízké, uvážíme-li na jedné straně, že idiomatická a frazeologie bývá v publicistice obecně zastoupena poměrně hojně – zvláště pak v určitých žánrech a typech publicistických textů (sloupek, politický komentář, fejeton, sportovní komentář, společenská příloha) – a na straně druhé, že tzv. autorskými idiomy (které můžeme nacházet v takových typech textů, v nichž má jejich autor rozsáhlý prostor pro vlastní způsob vyjadřování, tj. v umělecké literatuře nebo v publicistice) bývají z hlediska typu nejčastěji právě přirovnání; jimi explicitně vyjádřená podobnost může totiž často znamenat zárodek metafory (viz např. FT: 125 nebo PMČ: 748n.), tedy žádoucího literárního trópu. Obrazné vyjádření podobnosti je konečně i technicky jednoduché – jiná otázka je, zdali se obrazný příměr autorovi textu zdařil, což však již závisí na jazykových dispozicích samotného autora.

Domníváme se, že slabé zastoupení přirovnání ve zkoumaných textech je způsobeno samotným charakterem přirovnání. Jedná se totiž o idiom, v němž se někdo nebo něco připodobňuje k určitému modelu, vzoru. Použitím takového široce srozumitelného modelu autor jasně vymezí objekt (ať už konkrétní nebo abstraktní), který jakoby „v zastoupení“ informuje o vlastnostech komparanda, objekt, který je určitým způsobem „zplnomocněn“ informovat o komparandu. Vysoký stupeň přenesení vlastností komparanda na komparátum s sebou obvykle přináší velmi úzký prostor pro případné další manévrování v rámci autorem určeného vymezení. Širší manévrovací prostor je přitom potřebný už proto, že hodnocení vlastností někoho nebo něčeho bývá značně citlivou záležitostí. Uvedená vlastnost přirovnání je nebezpečná zejména v případě jeho negativního vyznění (vzpomeňme na potíže, do kterých se kvůli svým odvážným příměrům dostal v zimě 2001/2002 tehdejší český předseda vlády Miloš Zeman, jenž pak sám musel pracně vysvětlovat, co jak vlastně myslel). Z výše popsaných důvodů se domníváme, že přirovnání nebývá tolik častým idiomatickým prostředkem v denících pro svou striktnost, uzavřenost, konečnost.

I. PŘIROVNÁNÍ PŘEVZATÁ Z JINÝCH PRAMENŮ

Ze sebraného českého materiálu tvoří vcelku velkou skupinu (37,5 %) přirovnání přejatá z jiných pramenů a zveřejněná jako citát. Deníkem citovaná přirovnání se ze 47 % vyskytla v rozhovorech (přirovnání bylo tedy užito zpovídáním osobou): *vypadá jako třasořítka, a přitom třasořítka není* [o prodavačce] (15.02.02, svědek určité události v rozhovoru, jméno neuvedeno). V tomto přirovnání stojí ještě za povšimnutí negace platnosti přirovnání, provedená mluvčím po korekci jeho původního názoru utvořeného povrchně na základě vnějšího vzhledu komparanda-ženy (*třasořítka* – slabá, bojácná osoba); ke korekci přivedlo mluvčího poznání skutečné vnitřní sflý dotyčné, která je se sémantikou přirovnání v rozporu.

Z dalších příkladů: *vlivná skupina (...) vnímá Špidlu jako zimního krále* (26.02.02, osoba označená v textu jako „člen vedení ČSSD“ v rozhovoru); *hlavně Italky tam letěly jak urvané ze řetězu* (11.02.02, lyžařka Kateřina Neumannová v rozhovoru); *první den mluvím jako popleta* (01.03.02, moderátorka Jana Nováková v rozhovoru); *nyň se tam do hlediště vejde třiadvacet tisíc lidí, ale hluční jsou, jako kdyby jich tam bylo čtyřikrát tolik* (26.02.02, citace z rozhovoru trenéra fotbalového klubu Phila Thompsona); *Klaus: je to rétorika typu Po mně potopa* [titulek] (19.02.02, citován předseda ODS Václav Klaus) – v tomto příkladu je na místě komparátoru částice *typu* (vlastně Gsg. subst. *typ*). Zvláštností je užití automatizovaného idiomu *po mně potopa* jako modelu.

Ani v příkladu *„je australskou verzí kokosů na sněhu,“ přirovnal australský publicista Max Markson vůčeství Bradburyho k legendárnímu vystoupení jamajských bobistů na olympiádě v Calgary* (27.02.02, citován publicista Max Markson) se nepřirovnává pomocí typického komparátoru *jako*. Je tu použito substantiva *verze* konkretizovaného pro daný kontext jako *australská verze*. Na místě komparáta i v tomto případě stojí idiomatický výraz – metaforické přirovnání *kokosy na sněhu*, které vychází ze skutečnosti, že jamajští bobisté byli černé pleti, a jež bylo použito i jako český název amerického filmu *Cool Runnings*, který jamajskou olympijskou účast zpopularizoval. Otázkou však zůstává, co ve skutečnosti publicista Markson vyřkl, neboť originální název filmu se se slovním spojením *kokosy na sněhu* nijak neshoduje. Celý citát je následně explicitně objasněn, nejspíše z toho důvodu, že český autor textu nepočítal s širší znalostí popisované calgarské události v českém povědomí.

Přirovnání přejatá ze zahraničního tisku

40 % přejatých přirovnání bylo převzato z jiného, většinou zahraničního tisku. Ve dvou případech – *podle něhož je nálada obyvatel města podobná „vulkánu hněvu“* (01.03.02, citace hinduisty Mandžála Benha, podle agentury Reuters) a *v posledních týdnech několik zpráv v oficiálním severokorejském tisku naznačilo, že Pchjongjang přímý kontakt se Soulem neobnoví, dokud Hong – kterého Severokoreji označují za jestřába – zůstane v čele ministerstva* (30.01.02, volná citace severokorejského tisku, podle CNN a DPA) – se jedná o sekundární citaci. Zdroje, z nichž deník citoval (Reuters; CNN a DPA), fungují jako zprostředkovatelé.

Z dalších příkladů: *nejčtenější maďarský deník Népszabadság přirovnává poslední Orbánovy kroky v diplomacii k pohybu slona v obchodě s porcelánem* (25.02.02, volná citace maďarského listu Népszabadság); *důvodem tohoto kroku, který japonský tisk označil za „dvousečný meč“, se staly neustálé třenice oblíbené ministryně s vysoce postavenými kariéerními diplomaty jejího úřadu* (31.01.02, volná citace z japonského tisku); *přišla jako zjevení – nevtůravě, ale pozoruhodně samozřejmě* [norská princezna Mette-Marit] (26.02.02, příloha, citace listu The New Yorker); *díky ní [hřívě jeho vlasů] vypadá jako japonský Oscar Wilde* [o japonském premiérovi Džuničiró Koizumim] (28.02.02, příloha, citace listu The Economist).

Na uvedených šesti přirovnáních převzatých z jiných periodik je pozoruhodné to, že jen poslední dvě mají typickou strukturu, včetně pro češtinu běžného komparátoru *jako*. Není bez zajímavosti, že obě byla vzata z přílohy, která co do požadavků na přesnost a opatrnost ve vyjadřování není tolik striktní jako hlavní část novin. Ostatní citace vzaté ze zpravodajské části listu vykazují explicitní opis podobnosti (nálada je *podobná* vulkánu hněvu, maďarský deník *přirovnává* Orbánovy kroky k pohybu slona v porcelánu, Severokorejci Honga *označují* za *jestřába*, japonský tisk *označil* jistý krok za dvousečný meč), tedy z hlediska serióznosti přijatelnější formu připodobnění, než je přirovnání ve své typické podobě. Pozorujeme tu navíc i rozdíl ve stupni metaforizace: zatímco k *vulkánu hněvu* se nálada obyvatelstva jen *připodobňuje*, další tři přirovnání již můžeme nazvat metaforickými: *Orbánovy kroky jsou srovnatelné s „kroky“ slona v porcelánu*, *Hong je jestřáb*, *krok v dalším přirovnání je dvousečný meč*.

Z hlediska procentuálního zastoupení 15 % českých excerpovaných přirovnání bylo listem převzato ze zahraničního tisku. Domníváme se, že toto poměrně vysoké číslo je zapříčiněno přitažlivostí obrazných, často až metaforických přirovnání pro čtenáře, takže takovoto idiomatické výrazy – jakmile se v zahraničním tisku vyskytnou – dostávají při výběru přednost před neutrálními obraty.

Poslední přejaté přirovnání je v *půvabném svazku básní Ozvěna tenká jako vlas* [recenze básnické sbírky] (04.02.02). Toto metaforické přirovnání je specifické v tom, že je součástí názvu recenzované básnické sbírky, takže v rámci publicistického textu, ve kterém se nachází, neplní žádnou jazykovou funkci.

V sebraném bulharském materiálu se nevyskytlo ani jedno přirovnání, které by bylo přejato z jiných zdrojů.

II. ZDROJE PŘIROVNÁNÍ

Z excerpt vyplývá, že u přirovnání používaných v publicistických textech můžeme hovořit o třech hlavních zdrojích přirovnání: a) *člověk, lidské funkce a profese a způsoby chování*, b) *ostatní živočichové* a c) *konkrétní předměty*. První oblast byla zdrojem v deseti českých případech (25 % z celkového počtu českých přirovnání), resp. v sedmi bulharských případech (18,5 % z celkového počtu bulharských přirovnání), druhá v sedmi českých případech (17,5 %), resp. ve třech bulharských případech (8 %) a třetí oblast rovněž v sedmi českých případech (17,5 %), resp. v deseti bulharských (26 %). Z uvedeného plyne, že plných 60 % českých, resp. 52,5 % bulharských sebraných přirovnání čerpá z jedné z těchto tří oblastí. Inspiraci živými bytostmi přitom můžeme konstatovat u 42,5 % všech českých sebraných přirovnání, zatímco u bulharských je to jen ve 26,5 % případů.

a) Člověk, lidské funkce a profese a způsob chování

Ve třech českých i bulharských případech bylo v postavení komparáta užito jména konkrétní historické postavy. Ve dvou českých případech šlo o spisovatele: *díky ní [hrůvě jeho vlasů] vypadá jako japonský Oscar Wilde* [o japonském premiérovi

Džuničiró Koizumim] (28.02.02, příloha): „*Zanechte naděje, kdo vstupujete do EU,*“ říká nám poslanec Zahradil, *chmurný jako Dante ve chvíli, kdy vstupujeme do Pekla ve slavné Božské komedii* (15.02.02). V jednom případě politika: *a Jásir Arafat coby „zrádný palestinský Pétain“ začal valem ztrácet podporu vlastního ... lidu* (28.02.02). Ve všech výše uvedených případech se jedná o autorskou aktualizaci, model byl vybrán na základě momentální potřeby. Z bulharských přirovnání jedno obsahuje jméno mytologické osoby – *ti pravishi neščo za тях, tikaš kamčka kato Siziř* (01.02.02), v dalším se však přirovnává k populární osobnosti současnosti Slavimu Trifonovovi (přesněji k jeho televiznímu pořadu, který je v textu personifikován do osoby jeho protagonisty) – *Обратно, бТВ е слаба телевизия ... Като Слави, за чието шоу лист по лист може да се каже, че в него има много хубаво и ново, само че хубавото не е ново, а новото не е хубаво* (02.02.02). Zjistili jsme též odkazy na literární postavu ruských autorů Пфа а Petrova – *Закон, дете ми позволява да крада по възможност умерено или срамежливо, като она герою на Илф и Петров, дете продавал на части сиропиталището* (18.02.02).

S výjimkou bulharského přirovnání se Sysifem jde v ostatních uvedených příkladech o autorskou aktualizaci, nikoliv o ustálené (idiomatizované) slovní spojení; příslušný model byl vybrán na základě momentální potřeby (Wilde není obecně přijatý symbol dlouhých a hustých vlasů, Dante není symbolem špatné nálady, Pétain není symbolem kolaborace [srov. však apelativizované substantivum *quisling*, idiomatizované metonymické označení zrádce, které má svůj původ ve skutečné historické postavě norského předsedy vlády V. Quislinga – viz ASCS: 642], atd.).

Konkrétní historická postava se též skrývá v označení *zimní král: vlivná skupina (...)* *vnímá Špidlu jako zimního krále* (26.02.02). Samo označení *zimní král* je metaforickým vyjádřením funkčního období českého krále Fridricha V. Falckého (srpen 1619 – listopad 1620, tedy přibližně jeden rok, „jedna zima“). Protože je konec jeho panování spojen s prohranou bitvou na Bílé hoře, která se v české historii vnímá jako jeden z nejdůležitějších historických mezníků, existuje značná pravděpodobnost, že zvolený příměr *zimní král* ve významu „přechodný vedoucí post“ bude v českém prostředí pochopen správně, neboť se předpokládá, že většina Čechů je s tímto úsekem své historie dostatečně obeznámena. Mimo české prostředí (snad s určitou výjimkou Slovenska) by však neznalost českých historických reálií byla zřejmě nepřekonatelnou překážkou v pochopení tohoto přirovnání.

V ostatních příkladech se již setkáváme pouze s obecným označením člověka, převážně v nějaké sociální roli. V přirovnáních *v ODS byl po odchodu části členské základny do Unie svobody považován za korunního prince Langer* (26.02.02) a *cítit se na své svatbě jako princezna* (26.02.02, příloha) posloužila jako zdroj terminologie z oblasti panovnických titulů. Motivující význam přirovnání *kina (...)* *která se každoročně stávají cílem poutníků, směřujících na Letní filmovou školu jako muslimové do Mekky* (28.02.02) je kvantita, vlastnosti muslimů tu nemají žádnou sémantickou funkci, jak bychom možná mohli očekávat.

Z bulharských příkladů byl velmi produktivní typ přirovnání ten, v němž bylo použito obecného označení člověka převážně v nějaké sociální roli nebo při nějakém

typickém chování, anebo jenž charakterizuje typického představitele určité profesní skupiny, např. *авторите са нешто като законодатели* (27.02.02); *бизнесмен се държи като възпитан в Кършияка фъйтонджия* (13.02.02); *Кузманов говори като художник* (01.02.02) aj. V tomto typu přirovnání lze sledovat autorův vztah ke stereotypům provázecícm uvedené profese a pokusy o jejich aktualizaci – *zákonodárci* mají značný vliv, *vozkové* jsou nevychovaní a hovoří vulgárním jazykem, *umělci* mají nevšední výrazové schopnosti.

Přirovnání *milenka, která se občas chová jako skutečný upír* (05.02.02, příloha) byl jediný případ, u něhož jsme zaznamenali výskyt nadpřirozené bytosti – *upíra*. Atributu *skutečný* bylo použito k zesílení účinku přirovnání.

Čtyři česká a pět bulharských přirovnání vykazují negativní hodnocení (*Dante, Pétaín, popleta, upír – Сузиѳ, Слави, героят на Илѳ и Петров, фъйтонджията, VIP персоните*). U tří českých a dvou bulharských přirovnání jsme zjistili pozitivní hodnocení (*korunní princ, princezna, muslimové putující do Mekky – законодатели, художник*). Ostatní jsou emocionálně nevyhraněná. Z výsledků je patrné, že zatímco poměr negativního a pozitivního hodnocení je u českých příkladů v rovnováze (4:3), u bulharských převažuje negativní hodnocení (5:2).

b) Ostatní živočichové

Dvakrát bylo použito idiomatizované přirovnání *pilný jako včelka/včelička*. U přirovnání *komunistický poslanec Josef Mandík je pilný jako včelička* (31.01.02, příloha) byla zřejmým motivem pro jeho použití skutečnost, že dotyčný poslanec chová včely. To je explicitně uvedeno i v názvu celého článku – *Čtyřicet včelstev poslance Mandíka*. Zdařile aktualizované přirovnání *jeho Ideální manžel určitě není návodem, jak kličkovat jako zajíc v pytlí výmluv* (19.02.02) je specifické tím, že aktualizace bylo dosaženo rozšířením pravé strany o příslovečné určení místa *v pytlí výmluv*, přičemž slovní spojení *v pytlí* bezprostředně navazující na komparátum *zajíc* zřetelně odkazuje na idiom *zajíc v pytlí*. Autorovi se tak podařilo spojit dva automatizované idiomy v jeden aktualizovaný celek, přičemž jako pojící element tu funguje výraz *zajíc*.

Přirovnání *nejčtenější maďarský deník Népszabadság přirovnává poslední Orbánovy kroky v diplomacii k pohybu slona v obchodě s porcelánem* (25.02.02) stojí za pozornost kvůli své aktualizované podobě – běžné české komparátum *slon v porcelánu* zde bylo aktualizováno do podoby *slon v obchodě s porcelánem*. Možné příčiny tohoto kroku nacházíme dvě: první by mohlo být to, že autorovi českého textu se automatizovaná podoba *slon v porcelánu* zdála příliš expresivní, takže se rozhodl otupit vyznění celého přirovnání tím, že je rozšířil o neutrálně znějící běžný výraz *obchod*. Přirovnání v této podobě lépe vyhovuje požadavku na serióznost, kterým se analytické publicistické texty, z nichž je i náš doklad, vyznačují. Druhou by mohlo být to, že se autor českého textu nechal ovlivnit maďarským originálem – samozřejmě za předpokladu, že maďarská podoba přirovnání výraz pro obchod obsahuje (což nelze vyloučit, srov. např. anglickou podobu *be like a bull in a china-shop*; SČFI-P:

320). Nelze však zcela vyloučit ani třetí možnost – přejetí původního maďarského textu prostřednictvím angličtiny.

Bulharský výběr obsahuje názvy zvířat, jejichž idiomatické vyznění je již tradičně spojeno s negativními vlastnostmi – *Кошлуков, оприличил колегите си на магарета* (02.02.02); *Според него шегата е подхождала на Хрушчов, който наистина приличал на свиня* (02.02.02).

Přirovnání z oblasti živočišné lze co do emocionálního vyznění rozdělit na *pozitivní* (včelka, včelička, kočka) a *negativní* (jestřáb, slon, zajíc – *магаре* „osel“, *свиня* „prase“); bulharský materiál tu přitom nenabízel žádné přirovnání, které by vyznívalo pozitivně. K negativním bychom za normálních okolností zařadili i přirovnání s *трасоřitка* (viz výše; *трасоřitка* je primárně lidový název pro konipasa; SSJČ VI: 238), avšak jeho platnost byla v textu samém explicitně negována, takže toto přirovnání v kontextu nakonec vyznívá *neutrálně*. Stejně vyznívá i v bulharském příkladu *и на него обективите и микрофоните му се лепяха като мухи на мед* (25.02.02), kde pouze charakterizuje vysokou intenzitu samotného děje.

Vlastnosti, které jednotliví živočiškové symbolizují, jsou vesměs automatizované: *včela* = pracovitost, *трасоřitка* = bojácnost, *кочка* = ostrý zrak, *jestřáb* = útočnost, *слон* = neohrabanost, *зайц* = hbitost, *осел* = hloupost. Je však nutno říci, že někteří z uvedených živočichů slouží jako symboly i pro jiné vlastnosti, tak například *трасоřitка* = útlost, štihllost, *кочка* = falešnost, *jestřáb* = ostrý zrak, *слон* = velikost; „výborná paměť“. Pouze výraz *свиня* – a to jak v češtině, tak i v bulharštině – již není nositelem žádné určité vlastnosti, jeho konkrétní symbolika se prakticky vytratila (to však neplatí pro české *prase*, které se stále primárně spojuje s významem „tlustý“ nebo „špinavý“). V našem bulharském případě bylo přirovnání se *свиня* užito s cílem vyjádřit vnější podobnost.

c) Oblast konkrétních věcí

Poslední rozsáhlejší zdrojová oblast je ve dvou případech zastoupena dopravním prostředkem – lokomotivou: *Belmondová (...) připomínala rozjetou lokomotivu, která válcuje všechno* (11.02.02); *Německo, jako lokomotiva hospodářství EU, má problémy* (01.03.02). *Lokomotiva* symbolizuje v obou případech značnou tažnou sílu. První přirovnání je motivováno vnější podobností zdroje a příjemce (jak lokomotiva, tak lyžařka-běžkyně Belmondová se nezadržitelně pohybují vpřed a přitom vynakládají velké množství energie), kdežto u druhého případu máme co do činění s metaforou (symbolické zobrazení Německa, které „táhne“ hospodářství celé Evropské unie).

Užití automatizovaného přirovnání *další předvolební tah je už natolik dryáčnický, že by se mohl (...) vrátit jako bumerang* (22.02.02) bylo motivováno schopností návratu, kterou má lovecká zbraň australských domorodců *bumerang*. Poznamenejme ještě, že příjemce této motivace bývá prakticky vždy abstraktní jev – negativní čin, výrok namířený proti někomu, apod. (SČFI-P: 57n.). Náš doklad není výjimkou, abstraktním příjemcem je tu čin – *předvolební tah*.

Ve výroku *důvodem tohoto kroku, který japonský tisk označil za „dvousečný meč“, se staly neustálé třenice oblíbené ministryně s vysoce postavenými kariéerními diplomaty jejího úřadu* (31.01.02) označení *dvousečný meč* symbolicky vyjadřuje možnost dvojího dopadu (pozitivního a zároveň negativního) působení zmiňovaného kroku. Idiom je znám již z bible (Přísloví 5:3-5), tam má však poněkud jiný význam: čes. *Ze rtů cizí ženy sice kape med, a její jazyk je hladší než olej, nakonec je však hořká jako pelyněk, ostrá jak dvousečný meč. Její nohy sestupují k smrti, její kroky uvíznou v podsvětí* (BIBLE) / bulh. *Защото от устните на чуждата жена каве мед, и устата ѝ са по-меки от дървено масло; но сетнините ѝ са горчиви като пелин, остри като изострен от двете страни меч. Хозете ѝ слизат в смърт, стъпките ѝ стигат до ада* (BIBLIJA). Jak je vidět z citátů, *dvousečný meč* je v bibli symbolem pro vysokou míru *ostrosti*, přičemž tato *ostrost* je metaforické vyjádření určité negativní stránky ženského charakteru. Z uvedeného plyne, že *dvousečný meč* z našeho publicistického textu vykazuje vyšší míru symboličnosti než jeho biblický vzor a že se tedy nachází v jistém stupni desémantizace (motivací k jeho použití v aktualizovaném významu mohla být zvukomalebnost tohoto sousloví, určitou míru sémantické motivace pak spatřujeme v numerickém souladu – *dvojí* dopad chystaného kroku → *dvousečný meč*).

Ve výroku *na newyorském ostrově Ellis Island, který jinak proslul naopak jako brána přistěhovalců do Ameriky* (26.02.02) je uvedena *brána* coby tradiční symbol počátku, symbol přechodu z jednoho světa do druhého. Příjemcem této automatizované metafory je newyorský Ellisův ostrov. Motivace v přirovnání *chodidla jsou ohnutá, vypadají jako „fajfky“* (05.02.02, příloha) je zřejmá – *fajfka* funguje jako zdrojový model pro vše, co vykazuje různý stupeň zakřivení oproti normálnímu stavu, nohy nevyjímaje. V přirovnání *to bude demokracie jako noha od piána, není-liž pravda?* (19.02.02) je na místě komparáta užito neobvyklého slovního spojení *noha od piána*. Toto slovní spojení je neobvyklé z několika důvodů: jednak označuje – bez viditelné motivace – část z celku, která sama o sobě nemá žádný význam, jednak je v něm obsaženo označení hudebního nástroje – rovněž bez viditelné motivace. *Noha* jakožto komparátum se objevuje i v jiných českých idiomech, avšak v desémantizované podobě jen v jednom (*je to jako noha*; SČFI-P: 229). Náš výraz *noha od piána* lze tedy chápat jako jeho aktualizaci, která slouží k ironizaci celého výroku (ironický účinek dosažený použitím sledovaného přirovnání je v textu dále umocněn kontrastem neobvyklého až bizarního slovního spojení *noha od piána* s knižním obratem *není-liž pravda*, který je bezprostředně následuje).

Z typických vlastností, které jsou coby modely reprezentovány konkrétními věcmi z našeho dokladu, bychom mohli uvést tyto: *lokomotiva* = tažná síla, *brána* = místo přechodu z jednoho prostředí do druhého, místo počátku něčeho nového, *bumerang* = schopnost vrátit se, *fajfky* = zakřivení. *Noha (od piána)* a *dvousečný meč* vykazují úplný, resp. vysoký stupeň desémantizace.

Z dalších přirovnání se ještě zastavíme u jednoho: úplnou desémantizaci vykazuje rovněž výraz *fík* užitý na místě komparáta v přirovnání *surfovací vlny/byly/ jako fík*. Celý kontext vypadá následovně: *Počasi bylo bezpříkladné. Moře taky – surfovací vlny jako fík*. (05.02.02, příloha). Z ukázky je zřejmé, že sémantická motivace pro

tento výraz není žádná. Domníváme se proto, že samotný výraz byl užít kvůli své zvukomalebnosti, jako prvek expresivnosti.

Bulharský materiál nabízí větší množství přirovnání, v nichž je na místě komparáta nějaký konkrétní předmět, než materiál český, přičemž až na jedinou výjimku se nejedná o idiomatizovaná nebo ustálená slovní spojení. Tou výjimkou je přirovnání *изненади, които като студен души отмишат царския махмурлук* (20.02.02). Jde o variantu idiomatizovaného přirovnání *поливам нещо /като (сякаш)/ със студен души* (FRBE II: 152), avšak v našem případě došlo k sémantické proměně. Zatímco invariant znamená „nepřijemně překvapit“, naše aktualizace má významový obsah širší – kromě překvapení nese ještě význam „způsobit vystřízlivění, vyjasnit“.

K této skupině bychom ještě mohli přiřadit přirovnání, které obsahuje konkrétní zeměpisná místa: *Какъв триумф на културата! Ще запишем на Прага! На Мадрид!* (07.02.02). Přirovnání tohoto typu nesou vždy nějaký stylistický příznak. Zeměpisné názvy tu aktualizují svůj konotativní význam, který v daném jazykovém společenství mají. Praha a Madrid tu jsou nositeli příznaku prestiže, pozitivního modelu, který stojí za to následovat a s nímž má smysl se ztotožnit.

III. PŘÍJEMCI PŘIROVNÁNÍ

Z excerpt vyplývá, že u přirovnání používaných ve zkoumaném českém deníku Právo můžeme hovořit o třech skupinách příjemců přirovnání: a) *člověk (at' už jednotlivec nebo skupina lidí), popř. část lidského těla (1x) a zvíře (1x)*, b) *oblast abstraktních jevů* a c) *geografické útvary a přírodní úkazy*. U přirovnání používaných v bulharském deníku Demokracija lze hovořit jen o přítomnosti prvních dvou skupin. Z první oblasti pocházel příjemce ve 25 českých případech (62,5 % z celkového počtu českých přirovnání) a v 16 bulharských (40 % z celkového počtu bulharských přirovnání), z druhé v 11 českých případech (27,5 %) a v 22 bulharských (58 %), ze třetí ve 4 českých případech (10 %) a v žádném bulharském.

a) Člověk (at' už jednotlivec nebo skupina lidí), část lidského těla, zvíře

Člověka coby příjemce přirovnání můžeme v zásadě rozlišit na *příjemce-jednotlivce* a *příjemce-skupinu*. Jednotlivce pak dále na *konkrétní osoby* (v textu jsou pojmenovány vlastním jménem), např. *Zahradil* [český poslanec], *Mandík* [český poslanec], *Hong* [jihokorejský ministr], *Koizumi* [japonský premiér], *Mette-Marit* [norská princezna], *Belmondová* [italská lyžařka], *Кузманов* [bulharský spisovatel] aj., a *osoby označené apelativem*, popř. jinak (zájmenem apod.), např. *někdo, člověk, milenka*, apod. Skupinu lidí můžeme rozlišit podle toho, je-li označena nějakým výrazem v *plurálu*, anebo *pluraliém tantum*. K prvnímu případu patří označení typu *lidé, příslušníci, politici, денятату* „poslanci“, *министри* „ministři“, *управители* „oblastní správci, hejtmani“, *държавени служители* „státní úředníci“, *пътници, Italky, Liberečtí* apod., k druhému případu, který bývá méně častý, pak *skupina, ODS* [politická strana], *навал*. Zvláštním případem této skupiny příjemců jsou v našich excerptech *samci* [zvířata] a *chodidla* [část lidského těla].

b) Oblast abstraktních jevů

Druhou oblast příjemců spojuje pouze jediná společná vlastnost – *abstraktnost*. Jinak se jedná o pojmenování velmi různorodého charakteru. Častěji se objevuje snad jen vyjádření vykonání nějakého činu (*stavění* něčeho a -ruch s tím spojený, učinění nějakého *kroku* [2x] nebo *tahu*). Dalšími jevy jsou *vztah*, *nálada*, *ozvěna*, *vítězství*, *rétorika*, *demokracie*, *anketa*, *предупреждения* „předsudky“, *престъпност* „zločinnost“, *насилие* „násilí“, *идеи* „ideje“, *изненади* „překvapení“, *мисли* „myšlenky“, *ритми* „rytmy“.

c) Geografické útvary a přírodní úkazy

Poslední oblast příjemců zahrnuje z českých excerpt tři *geografické útvary* – *Německo* [stát], *L’Espiguette* [oblast] a *Ellis Island* [ostrov] – a jeden *přírodní úkaz* – *vlny*. Z bulharských excerpt charakteristice této skupiny neodpovídá žádný příklad.

IV. ZÁVĚR

Uvedené strukturně-sémantické typy přirovnání jsou produktivní jak v bulharském, tak v českém jazyce. Skutečnost, že ne každý typ byl doložen příklady z obou jazyků, je dána omezeností excerpovaného materiálu. Přesto bude jistě zajímavé poukázat na některé rozdíly:

1. Mezi bulharskými excerpty se nenašlo ani jedno přirovnání, o kterém by se mohlo říci, že se jedná o převzatý citát. Tento výsledek je pozoruhodný právě ve srovnání s českými excerpty; možná by stálo za pokus učinit širší a komplexnější výzkum ustálených slovních spojení, které jsou do českého, respektive bulharského tisku převzaty z jiných zdrojů.

2. Nejrozšířenějším zdrojem sebraných českých přirovnání je oblast člověka, lidských funkcí a profesí a způsobu chování (25 % z celkového počtu českých přirovnání). Naproti tomu nejrozšířenějším zdrojem bulharských přirovnání se ukázala být oblast konkrétních předmětů (26 % z celkového počtu bulharských přirovnání). Bulharský výsledek více odpovídá doposud zjištěným údajům o českých přirovnáních, podle nichž z hlediska zdroje přirovnání převládá s 50 % právě oblast konkrétních předmětů (Filipec – Čermák, 1985: 217-218). Přesto je rozdíl mezi námi zjištěnou a Čermákem uváděnou procentuální hodnotou značný. Podobně odlišnou procentuální hodnotu jsme zaznamenali u zdrojů inspirovaných oblastí živočišnou – 42,5 % u českých příkladů proti 26,5 % u bulharských.

3. České výsledky u třetí kapitoly do jisté míry odpovídají výzkumu Filipece a Čermáka, kteří jako příjemce přirovnání udávají z 80 % člověka (Filipec – Čermák, 1985: tamtéž). Z našich excerpt plyne výsledek nižší – 62,5 %. Téměř dvacetiprocentní rozdíl si vysvětlujeme tím, že v publicistice, v níž se často hovoří o mnoha různých tématech – včetně abstraktních, není zas tolik neobvyklé, když se jako recipient přirovnání častěji, než bývá běžné, objevuje právě jev abstraktní – v našem

případě to bylo u 27,5 % všech sebraných českých přirovnání (Filipec s Čermákem uvádějí 10 %; Filipec – Čermák, 1985: tamtéž, viz též SČFI-P: 485). Bulharská procentuální hodnota u příjemce-člověka je 40 %; vcelku nízkou hodnotu lze pravděpodobně vysvětlit omezeností excerpovaného materiálu. 58 % bulharských dokladů příjemce-abstraktního jevu českým zjištěním neodpovídá, je prakticky dvojnásobný.

Většina bulharských přirovnání je možno považovat za autorská, procento frazeologizovaných přirovnání je nízké. Z českých je naproti tomu polovina přirovnání frazeologizovaných (automatizovaných), kdežto podíl autorských aktualizací představuje jen jednu čtvrtinu sebraných příkladů. Takovýto výsledek nás může vést k domněnce, že bulharští novináři bývají v tvorbě nových symbolických nebo metaforických přirovnání produktivnější, než jejich čeští kolegové.

S přirovnáními se setkáváme především v komentářích, rozhovorech nebo v kulturně-společenských přílohách denků. Tento vcelku úzký okruh výskytu je dán samotnou podstatou informačních textů – cílem je v prvé řadě objektivně informovat, nikoliv hodnotit.

Výsledky, které zde uvádíme, by měly ukázat určitý směr pro další, mnohem komplexnější výzkum žurnalistické frazeologie, a to nejen české nebo bulharské. Konkrétněji pak té části, která se zabývá jejím specifickým typem – frazeologizovaným přirovnáním.

Citovaná literatura:

ASCS: Akademický slovník cizích slov. Academia, Praha 2001

BIBLE: Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Česká biblická společnost, Praha 1993

БИБЛИА: Библия или Свещеното писание на Стария и Новия заветъ. Библейско дружество, София 1990

Filipec – Čermák: FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Studie a práce lingvistické 20. Academia, Praha 1985

FRBE II: НИЧЕВА, К. – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, С. – ЧОЛАКОВА, К.: Фразеологичен речник на българския език. БАН, София 1974 (I.); 1975 (II.)

FT: MLACEK, J.– ĐURČO, P. a kol.: Frazeologická terminológia. Stimul, Bratislava 1995

PMČ: Příruční mluvnice češtiny. Nakladatelství Lidových novin, Praha 1995

SČFI-P: ČERMÁK, F. – HRONEK, J. – MACHAČ, J.: Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání. Academia, Praha 1983

SSJČ VI: Slovník spisovného jazyka českého I–VIII. Academia, Praha 1989 (2. vyd.)